

PIRKKO ALHONIEMI

Christer Kihlmanin Varo, autuas!

Teos, tausta ja polemiikit

Så har jag blivit en främling i detta landet
men detta landet har gjort sig bekvämt i mig!
Jag kan inte leva i detta landet
men detta landet lever som gift i mig!

(Gunnar Ekelöf: Non serviam)

Suomenruotsalaisesta Christer Kihlmanista ja eritoten hänen *Varo, autuas!*-romaanistaan on jokseenkin mahdotonta puhua viittaamatta taustaan ja traditioon, omalla tavallaan hyvinkin vaikeaan perinteeseen.

Aina 1800-luvun loppupuoliskolta lähtien on Suomessa asuvia, mutta ruotsiksi kirjoittavia kirjailijoita huolestuttanut oman kielensä ja kirjallisuutensa tulevaisuus. Runebergin ja Topeliuksen tilanne oli vielä kielellisesti ja kansallisesti sikäli ongelmaton, että ruotsinkielisyydestään huolimatta heidän runoutensa tajuttiin keskeiseksi kansallisuusaiheeksi, mutta jo K. A. Tavaststjernan päivinä olot olivat toiset. 1880-luvulla alkoi suomenkielisen kirjallisuuden voimakas ekspansio, joka oli yhteydessä kieli- ja kouluolojen joltiseenkin vakiintumiseen ja siten suomalaisen lukijakunnan kasvuun. Ruotsinkielinen kirjailija huomasi äkkiä kirjoittavansa vähemmistölle vähemmistön kieltä; esimerkiksi Tavaststjerna ei tästä kokemuksesta toipunut koskaan. 1900-luvun puolella ruotsalainen vähemmistö käsitti välttämättömäksi tiivistää rivinsä ja asettua vartioimaan kaikkea sitä, mitä ruotsinkielisen kulttuurin mahtiasemista vielä oli jäljellä — havaitsematta, että muurit eivät vain puolustaneet, vaan myös eristivät. Suomenruotsalaista kirjallisuutta hoidettiin etenkin 20- ja 30-luvulla kuin puutarhaa, joka tuotti jaloja hedelmiään harvoja varten: Suomessa sillä oli lukijoita vain vähän, eikä Ruotsikaan lukijakuntaa määrällisesti paljon kartuttanut, vaikka suomenruotsalainen modernismi epäilemättä antoikin Ruotsin runoudelle väkeviä herätteitään.

Vasta sodanjälkeisessä tilanteessa, 1940- ja 1950-luvun vaihteessa, ryhtyivät muureja murtamaan ja tilannetta uudelleen arvioimaan lähinnä nuoren kirjailija- ja kriittikopolven edustajat, jotka korostivat kielellisten aspektien sijasta yhteiskunnallisia näkökohtia; olennaista oli, että suomenruotsalainen kirjailija eli, toimi ja kirjoitti Suomen oloissa suomenkielisen kollegansa tavoin. Muuttuvan ajan merkkejä oli muun muassa *Arena*, 50-luvun alkuvuosina ilmestynyt kaksikielinen kulttuurilehti, jonka vastaavana päätoimittajana oli nuori Christer Kihlman ja varsinaisena toimittajana vielä nuorempi Jörn Donner. Arenan vaiheessa porvarillisiin perinteisiinsä nojaava Kihlman oli tosin vielä suhteellisen hiljaa — toisin kuin varhaisen vasemmistolaisen herätyksen kokenut Donner, joka suosi puheenvuoroissaan marxilaisia korostuksia. Kihlman julkaisi Arenassa vain yhden ainoan artikkelin¹ ja keskittyi sen sijaan kirjoittamaan runoja, jotka ilmestyivät *Rummen vid havet*- ja *Munkmonolog*-nimisinä kokoelmina vuosina 1951 ja 1953. Hänen varsinaista kirjallista tulemistaan merkitsee vasta vuoden 1960 läpimurtoromaani *Se upp, Salige! (Varo, autuas!)*, joka suomennettiin heti seuraavana vuonna. Sen yhteydessä voidaan puhua paitsi kirjallis-taiteellisesta tulemisesta myös rajusta kansallisesta läpimurrosta. Esikoisromaanistaan lähtien Kihlman on oloissamme Runebergin ja Topeliuksen jälkeen ensimmäinen ruotsiksi kirjoitettava kirjailija, joka on tajuttu koko kansan kirjailijaksi sikäli, että häntä luetaan yhtä kiinnostuneesti kielirajan molemmin puolin. Myös Ruotsi on ottanut hänet alusta alkaen omakseen: kaikista hänen kirjoistaan ilmestyy Ruotsin puolella ruotsalaisen kustantajan rinnakkaispainos.

Varo, autuas! on enemmän kuin tarkan lähiluvun keinoin analysoitavissa oleva romaani: se on prosessi, jolla on esi- ja jälkivaiheensa. Nämä esi- ja jälkivaiheet olivat julkisia polemiikkeja ja keskusteluja, joita käytiin jo ennen romaanin ilmestymistä ja jatkettiin romaanin ilmestymisen jälkeen — ei suinkaan silti vain itse romaanista, vaan koko sen kipeästä kansallisesta ja erityisesti suomenruotsalaisesta taustaproblematiikasta. Kaunokirjallisista teoksista käytävä polemiikki on aina valikoivaa, ärsykkeisiin keskittyvää: tämä on nähty muun muassa molempien Salama-sotien yhteydessä. Ja silloin kokonaisuus jää joko huomiotta tai käsitetään väärin. Viittaaan vielä myös K. A. Tavaststjernaan, ajallisesta etäisyydestä huolimatta läheiseen Kihlmanin vertailukohtaan. Kun Tavaststjernan nälkävuosikuvaus *Hårda tider (Kovina aikoina)* vuonna 1891 ilmestyi, teos leimattiin runebergiläisten ihanteiden häpäisyksi ja runebergiläisen kansan kuvan kritiikiksi.

¹ Christer Kihlman, Kring en situation (Tilannearviointi). — *Arena* 2—3/1952.

Tavaststjerna pettyi syvästi aikalaisiinsa, jotka käsittivät hänet perinteen kieltäjäksi, mutta joilta jäi tyystin huomaamatta hänen positiivinen pyrkimyksensä rehelliseen kansalliseen itsekritiikkiin ja juuri kansallisen itsekritiikin pohjalta nousevan kokonaiskuvan hahmottamiseen. Kun Kihlmanin *Varo, autuas!* jokseenkin seitsemänkymmentä vuotta myöhemmin julkaistiin, monet suomenruotsalaiset lukijat näkivät Kihlmanissa suomenruotsalaisten isiensä tradition kieltäjän ja häpäisijän. Romanin positiivinen anti jäi kuitenkin näiltä arvostelijoilta huomaamatta: Kihlmanin vakava, vilpittömään itsekritiikkiin perustuva pyrkimys luoda kokonaiskuva Suomesta, sotienjälkeisinä vuosina aikuistuneen sukupolven isänmaasta.

Mitä sitten todella tapahtui? Prosessin alkukohta on elokuun viimeinen päivä vuonna 1959. Tällöin Christer Kihlman julkaisi tavallaan tulevan romaaninsa johdannoksi — siltä jälkiviisaan näkökulmasta tilanne näyttää — kirjoituksen *Svenskhetens slagskugga (Ruotsalaisuuden varjo)*. Julkaisupaikka oli Dagens Nyheter, yksi Ruotsin suurimmista päivälehdistä. Esikeskustelun vaihe käynnistyi nopeasti, ja polemiikkien laine löi yli suomenruotsalaisen, osin myös ruotsalaisen lehdistön. Kihlmanin lähtökohtana oli suomenruotsalaisen kirjailijan selkiintymätön ja tuskallinen suhde suomalaiseen yhteiskuntaan, ja tästä lähtökohdasta käsin hän sinkosi esiin haastavat avauskysymyksensä, jotka hän epäilemättä osoitti yhtä hyvin itselleen kuin muille: ”Miksi suomenruotsalainen kirjailija ei kirjoita ’laveita’ yhteiskunnankuvauksia? Miksi hänen kirjansa huomiota herättävän usein ovat tiukasti erossa kaikesta, mikä ei liity sisäisen psykologisiin suhteisiin? Miksi hän yleisesti ottaen kirjoittaa huomattavan huonoa proosaa ja miksi hän kaikesta päätellen haluaisi mieluummin kirjoittaa lyriikkaa?”² Vastauksessaan Kihlman viittasi sekä historiaan että oleviin oloihin. Ruotsalaisuusliike oli 1800-luvun lopusta lähtien — ajoittaisessa hyvinkin aggressiivisessä vastakohtasuhteessa suomalaisuuteen — korostanut suomenruotsalaisten ominaislaatua, heidän oikeamielisyyttään, moraalista erinomaisuuttaan ja kansallista objektiivisuuttaan. Tilanteesta oli ollut seurauksena paitsi eristäytyminen suomalaisista myös sitoutuminen Ruotsiin, kieleltään kotoiseen kulttuuriin ja kirjallisuuden virikkeiden antajaan. Suomenruotsalaisten kirjailijoiden oli ollut vaikea ratkaista, mikä heidän asemansa ruotsin kieltä puhuvina yhteiskunnan jäsenenä Suomessa oli, ja näin he olivat kääntäneet selkänsä koko suomalaiselle yhteiskunnalle. Lyriikan kirjoittaminen oli ollut tapa irrottautua yhteiskunnasta ja etsiä minäkeskisyydelle taiteellista ja moraalista oikeutusta. Vain harvat

² Christer Kihlman, *Mistä minä tiedän*. Suom. Risto Hannula. Helsinki 1971, s. 55.

suomenruotsalaiset kirjailijat olivat pitäneet teostensa lähtökohtana koko Suomea. Kihlmanin käsityksen mukaan saattoi kuitenkin vain sellaisella kirjailijalla, joka tunsi koko Suomen kotimaakseen, olla mahdollisuudet taiteellisesti ja yhteiskunnallisesti merkityksellisen proosan luomiseen.

Kihlmanin voi sanoa tehneen polemiikkien mittaan selvää sekä taidekäsityksistään että kansallisista ja yhteiskunnallisista näkemyksistään. ”Kaikki taiteellinen toiminta on sekä ulkoisen että sisäisen vastarinnan voittamista, ja ’voimat’ pääsevät tuskin täysin oikeuksiinsa, ennen kuin nämä vastarinnan muodot on jollakin lailla onnellisesti voitettu”, hän tähdensi Hufvudstadsbladetin palstoilla vain seitsemän päivää Dagens Nyheterin kirjoituksen jälkeen. *Suomenruotsalaisuus — traagista kaksinaisuutta*-niminen artikkeli³ oli hänen nopea vastineensa Rabbe Enckellin niin ikään Hufvudstadsbladetissa julkaisemaan kirjoitukseen⁴, missä Enckell pyrki torjumaan Kihlmanin suomenruotsalaisiin kohdistamat eristäytymissyötökset ja puolustamaan hänen uhanalaiseksi asettamaansa lyyristä ilmaisutapaa. Enckell näki tilanteen toisin kuin Kihlman: ”Uskon todellakin, että päävastuu proosamme vaikeuksista lankeaa modernismillemme ja sen toteuttamalle ilmaisun radikalisoinnille.” Koko vastakohta-asetelma Kihlman—Enckell on sikäli monia muita mielenkiintoisempi, koska juuri Enckell oli uran alkuvaiheessa ollut Kihlmanille hänen kenties tärkein kirjallinen ”isänsä”⁵, suunnannäyttävä ja virikkeiden antaja, jonka vaikutus etenkin *Rummen vid havet*-kokoelmassa on selvä. 1950- ja 1960-luvun vaihteen tienoilta on nähtävissä, että Kihlmanilla on voimakas tarve asettaa polttavimpaan valoon nimenomaan ne, joita hän eniten ihailee, ja se arvomaailma, josta hän tuntee olevansa kohtalokkaimmin riippuvainen. Kriittinen lähitarkastelu on kauaksi näkemisen ehto, sisäisen vastarinnan ja ihailunkin voittamisesta on lähdettävä ulkoisen vastarinnan murtamiseen: nämä periaatteet Kihlman teki itselleen selväksi jo *Varo, autuas!*-romaaninsa kirjoitusvaiheessa. Oman luopumisensa lyriikan kirjoittamisesta hän käsitti yhteiskunnalliseksi ratkaisuksi, eikä hän ole palannut — muutamia harvoja poikkeusrunoja lukuun ottamatta — lyriikan pariin varhaiskokoelmiensa jälkeen.

Kihlmanin esikoisromaanin ilmestymistä edeltäneeseen polemiik-

³ Christer Kihlman, Att vara finlandssvensk — en tragisk tvetydighet (Suomenruotsalaisuus — traagista kaksinaisuutta). — Hufvudstadsbladet 6. 9. 1959. Ruotsinkieliset artikkelien nimet ja tekstisisätaetit ovat tämän kirjoittajan suomentamia, ellei viitteissä toisin mainita.

⁴ Rabbe Enckell, ”Svenskhetens slagskugga” (”Ruotsalaisuuden varjo”). — Hufvudstadsbladet 3. 9. 1959.

⁵ Christer Kihlman, Omaa elämäkertaa. — Mistä minä tiedän, s. 10.

kiin otti osaa koko joukko kirjailijoita, lehtimiehiä ja ammattipoliitikkoja, ja hyvin nopeasti, voi sanoa viikon kuluessa Kihlmanin ensimmäisen kirjoituksen ilmestymisestä, hahmottui rintamajako. Toisaalla olivat ne, jotka käsittivät Kihlmanin esiintymisen avoimeksi hyökkäykseksi suomenruotsalaista kulttuuria ja ruotsalaisen kansanpuolueen harjoittamaa politiikkaa vastaan, toisaalla ne, jotka suhtautuivat siihen ennakkoluulottomasti ja innostuneesti. Osa kannanotoista ilmestyi Suomen, osa Ruotsin puolella. Västra Nyland omisti syyskuun toisena päivänä Kihlmanille pääkirjoituksensa *Slagskugga och propaganda (Varjoa ja propagandaa)*, jossa puolustettiin kiivaasti ruotsalaisuusliikkeen oikeutusta, mutta jätettiin tyystin huomiotta Kihlmanin väitteet suomenruotsalaisen kulttuurin sisäänlämpiävyydestä. Saman lehden toimittaja Sven Willner lähetti Dagens Nyheteriin kirjoituksensa *Pohjanmaa liikehtii*⁶, missä hän arveli Kihlmanin olevan yleisesti ottaen väärillä jäljillä ja etsimässä otetta lähinnä henkilökohtaisiin ristiriitoihinsa. Hän viittasi suomenruotsalaisen väestörakenteen stabiilisuteen ja siihen, kuinka sosiaalista liikehdintää oli alkanut tapahtua vasta toisen maailmansodan jälkeen. Kirjallisia virikkeitä oli nimenomaan suomenruotsalaisilla maalaisnuorilla ollut tarjolla vain vähän — toisin kuin ruotsalaisilla, joilla oli kansankorkeakoulunsa. Suomenruotsalaista kirjallisuutta olivat näin tulleet hallitsemaan pääasiassa virkamiespiireistä lähtöisin olevat kirjailijat, joiden suvuilla oli lisäksi usein kosketuksensa venäläiseen kulttuuriin ja Baltian maihin. Niinpä olikin mahdollista sanoa, että useimmat suomenruotsalaisista romaaneista kuvasivat Suomen Karjalaa kuin ruotsinkielistä Pohjanmaata tai uusmaalaisista maaseutua. Suuren suomenruotsalaisen epiikan aika ei Willnerin mukaan ollut vielä koittanut, mutta tulevaisuuteen kannatti tähyillä optimistisesti. Kokonaisuudessaan hänen artikkelinsa oli maltillinen ja asiallinen.

Innostuneempiin Kihlmanin artikkelin lukijoihin kuuluivat Hufvudstadsbladetin kulttuuritoimittaja Nils-Börje Stormbom, joka kommentoi sitä useaan otteeseen, Kihlmanin Arenan-aikainen toimittajatoveri Jörn Donner ja Dagens Nyheterin kulttuuritoimittaja Olof Lagercrantz. Donner korosti puheenvuorossaan *Instängdhet och provinsialism (Sulkeutuneisuus ja provinsialismi)*, joka ilmestyi syyskuun 9. päivän Dagens Nyheterissä samanaikaisesti Sven Willnerin kirjoituksen kanssa, kaikkiin suomalaisiin kohdistuvan solidaarisuudentunteen merkitystä ja tuomitsi ruotsalaisuusliikkeen hellimän myytin suomenruotsalaisten sisäisestä solidaarisuudesta. Donner ei katsonut mielek-

⁶ Sven Willner, Österbotten i rörelse (Pohjanmaa liikehtii). — Dagens Nyheter 9. 9. 1959.

kääksi puhua ahtaasti suomenruotsalaisesta kirjallisuudesta ja sen tulevaisuudesta, vaan näki suomenruotsalaisessa kirjallisuudessa ruotsalaisen kirjallisuuden osan. ”Kehitystä pitkäjänteisesti tarkastellen on kuitenkin selvää, että Suomi tulee suomalaistumaan ja että johtopäätökset on tehtävä tätä taustaa vasten.” Tyytyminen provinsialismiin, joka oli ominaista suomenruotsalaiselle kirjallisuudelle ja kritiikille, oli vaarallista. ”Meidän aikamme kulttuuri on avointa kulttuuria”, Donner korosti lopuksi.

Olof Lagercrantzin vastine *Finlandssvenskarnas dilemma* (Suomenruotsalaisten pulma), joka ilmestyi syyskuun 10. päivänä, avasi merentakaisen näkökulman. Ruotsalaiselle lukijakunnalle suomenruotsalainen kirjallisuus oli ikkuna rikkaaseen suomalaiseen kulttuuriin, tähdensi Lagercrantz, ja ruotsalaisille olisi silkkaa tappiota siitä, jos ikkuna syystä tai toisesta sulkeutuisi. Kihlmania hän ilmaisi sekä ymmärtävänsä että kannattavansa: suomenruotsalaisena eläminen ei ollut helppoa kieliriidan riehuessa, ei liioin sen laannuttua. Ikkunoiden avoinna pitäminen länteen ei sekään ollut kompleksittoman yksinkertaista; niinpä ongelmien lähitarkastelu suurenuslasilla oli mielekkäämpää kuin ongelmien vähätteleminen. Sen takia Kihlmanin kärjekkäästä puheenvuorosta oli syytä iloita niin kuin terveyden ja vitalisuuden merkistä ainakin. Voimakkaimmin Lagercrantz torjui ne Kihlmanin suomenruotsalaiset parhaajat, jotka olivat valmiit pitämään häntä oman pesän likaajana siitä syystä, että hän oli julkaissut haastavan repliikkinsä ruotsalaisen lehden palstoilla. Kirjoituksensa päätteeksi hän viittasi Donnerin ennustukseen täysin suomalaisesta Suomesta: ”Samanaikaisesti me ruotsalaiset toivomme, ettei Donnerin ennustus pelkäästään suomea puhuvasta Suomesta koskaan toteutuisi.”

Keskustelu suomenruotsalaisuuden ongelmakompleksista, minkä Kihlmanin kirjoitus oli hetkessä saanut leimahtamaan liekkiin, ei ehtinyt laantua ennen hänen esikoisromaaninsa julkaisemista. *Varo, autuas!* ilmestyi ruotsiksi marraskuussa 1960 ja tajuttiin oitis väittelyobjektiksi. Miten tällaisessa tilanteessa kävi romaanin, miten kaunokirjallista teosta kohdeltiin? Osalle lukijoitaan se oli vain vastaväitteisiin ja puolustuspuheisiin provosoiva kirjailijan kannanotto, suurelle osalle sentään myös — kaikeksi onneksi — ensisijaisesti romaani, kirjailijan yritys luoda todellisuudesta mahdollisimman moniulotteinen kuva. Lähes kahdenkymmenen vuoden perspektiivi on kyllin riittävä osoittamaan, ettei *Varo, autuas!* ole vain perinteisiinsä tukeutuvan suomenruotsalaisuuden kritiikki, vaan kokonaiskuva Suomesta, josta ”ruotsalainen Suomi” on yhä edelleen varsin olennainen osa. Se on romaani yksilöllisyydestä ja yhteiskunnallisesta vastuusta, ja sen sanoma on positiivista kapinalli-

suutta: elämän jatkumisen ja tulevaisuuden tähden on menneestä luovuttava. Tämä kokonaisvaltainen näkökulma tarvitaan Kihlmanin romaanin tulkintaan, vasta sitten on syytä puhua kirjan synnyttämistä polemiikkeista ja niiden omalla tavallaan viitoittamasta kirjailijan tiestä.

Christer Kihlmanin kaikkien romaanien rakenteelle ovat ominaisia verrattain pitkät, esseenomaiset pohdiskelujaksot; kaiken kaikkiaan häntä voidaan pitää — kirjallisuutemme sekä suomen- että ruotsinkielisen perinteen huomioon ottaen — harvinaisessa määrin filosofisena kirjailijatyypinä. Kihlmanin filosofointi ei kuitenkaan ole käsitteellistä kuivakiskoisuutta, vaan hänen tyyliään leimaa visionomaisuus, vahva luottamus alitajunnasta nouseviin kuviin ja oivalluksiin. *Varo, autuas!*-romaanin yhteydessä on syytä lyhyesti viitata joihinkin merkityksellisiin virikkeisiin, vaikka en niihin tässä yhteydessä varsinaisesti keskitykään. Sitä paitsi ei ole aihetta puhua yksityisistä virikkeistä ja vaikutteista, vaan lähinnä joistakin peruselämyksistä, joiden voi katsoa luoneen perustaa hänen teostensa synnylle. Näitä peruselämyksiä ovat tarjonheet muun muassa Axel Sandemose ja Ivan Turgenjev. Sandemosen *Ihmissusi*-teoksesta Kihlman kirjoitti arvostelun Nya Presseniin heinäkuussa 1959⁷ ja poimi muutamaan virkkeeseen asiat, jotka voimakkaimmin olivat tehonneet häneen ja jotka olivat alkaneet itää hänen mielessään myös hänen omaa kaunokirjallista työtään hedelmöittävästi: ”Ihmissudessa elämää tarkastellaan mysteerinä, eivätkä myytti ja magia ole koskaan kaukana. Lähtökohta on selvästi moraalinen ja hyökkäykset ihmisten ja sosiaalisen elämän tekopyhyyttä vastaan toistuvat kiivaina ja usein. — — Mitä sitten ’ihmissudella’ tarkoitetaan? Se merkitsee pahuutta. Se merkitsee sitä tuhoavaa voimaa ihmisessä, jota vastaan kaikkien on joskus elämässään taisteltava — voitokseen tai häviökseen.”

Sandemosen vaikutuksen voinee sanoa säteilevän vastaan siitä taidekäsityksestä, jonka *Varo, autuas!*-romaanin päähenkilö Karl-Henrik Randgren tunnustaa omakseen ja joka edustaa myös Kihlmanin näkemystä, sitä kirjallisuus- ja taidekäsitystä, jonka varaan hän tekstinsä rakentaa. Seuraava sitaatti on hänen romaanistaan: ”Voi siis sanoa, että taidetta itseään minä en ole ymmärtänyt koskaan, mitä se itsessään merkitsee ja sisältää, katsoo itse olevansa ja julkilausuvansa, mutta sen sijaan taide on avannut minun silmäni, ollut se väline jonka avulla olen oppinut jotakin itsestäni enkä edes mitään toisarvoista, ja elämästä ja ihmisten raadollisuudesta ja suurenmoisuudesta, ja pahan hävitystöistä ja sen mahdista ja vaikeasta hyvyydestä ja siitä hyvyydestä, joka on ainoa tarpeellinen meille, jotka elämme täällä vähän aikaa ja niille

⁷ Christer Kihlman, Varulven (Ihmissusi). — Nya Pressen 15. 7. 1959.

jotka tulevat meidän jälkeemme.”⁸ Samoin kuin Sandemosen myös Turgenjevin yhteydessä on syytä puhua eräänlaisesta totaalisesta vaikutuksesta ja todellisuuden jäsentämismallista. Perusrakenteeltaan *Varo, autuas!* on hyvin turgenjevilainen romaani aristokraattisista perinteistä ja niiden murtamisesta sekä isien ja lasten erilaisesta arvo- maailmasta. On kuitenkin syytä korostaa, että esimerkiksi Turgenjevin *Isät ja lapset*-romaanissa ei vastakkaisuus ja erilaisuus merkitse sukupolvien keskeistä kaunaisuutta: vanheneva Nikolai Petrovitš vain joutuu — tosin murhemielin — toteamaan, että hänen poikansa Arkadin ja tämän ystävän Bazarovin ajattelutapa on luontojaan toinen kuin hänen omansa.

Joitakin Kihlmanin romaanin juonellisia kuvioita ja henkilökuvauksellisia perusasioita lienee aiheellista palauttaa mieliin, onhan teoksen ilmestymisestä kulunut seitsemäntoista vuotta. Päähenkilö Karl-Henrik Randgren on teoksen tapahtuma-aikaan eli 50-luvun lopulla neljissäkymmenissä, hän on käynyt sodat, selvinnyt hengissä ja vakiinnuttanut asemansa Lexån pikkukaupungissa paikallisen lehden päätoimittajana. Hänen henkilökohtaista menneisyyttään on vuosia sitten särkynyt avioliitto ja tästä avioliitosta syntynyt ja lähelle aikuisikää ehtinyt poika Gus, jonka äiti monien vuosien jälkeen yllättäen työntää hänen huollettavakseen. Enemmän kuin omasta pojastaan Randgren on kuitenkin kiinnostunut ystävänsä Kimmo Lauerin neljätoistavuotiaasta Annika-tyttärestä, jonka kanssa hän kehittää lupaavaa, mutta epäsuhtaista ja viiltäviin syyllisyydentuntoihin päättyvää rakkaussuhdetta. Romaani loppuu pojan kuolemaan, hukuttautumiseen, vapaaehtoiseen luopumiseen elämästä. Randgren on tapahtumisen keskus, romaanin minä, jonka pitkät, hengästyneet, faulkermaiset monologit antavat tekstille sen ominaisilmeen.

Kaikissa kirjoissaan Kihlman tarjoaa rinnakkain ja vastakkain erilaisia todellisuuden tulkintamalleja. Jo esikoisromaanissaan hän on kaukana realistista, joka uskoo voivansa hahmottaa todellisuudesta ”oikean” ja ”näköisen” kuvan. Tyypiltään Kihlman on alusta lähtien ideologinen kirjailija, joka *Varo, autuas!*-romaanissaan toteuttaa ensi kertaa dialektista metodiaan: poliittisen konservatismiin teesiä vastassa on sosialismin antiteesi. Synteesiksi Kihlman ei kuitenkaan muutta mutkitta tarjoa liberalismia, vaan hän panee lukijansa kriittisesti punnitsemaan paitsi konservatismiin ja sosialismin myös liberaalin maailmankatsomuksen heikkoudet.

Ideologiset vastakohtaisuudet kietoutuvat Kihlmanin romaanissa li-

⁸ Christer Kihlman, *Varo, autuas!* Suom. Kristiina Kivivuori. Keuruu 1961, s. 286.

keisesti sukupolvi-problematiikkaan. Karl-Henrik Randgrenin elämää varjostaa hänen aristokraattinen suomenruotsalainen sukunsa, isät ja isoisät, jotka aikoinaan kävivät oikeustaisteluaan Venäjän sortovaltaa vastaan, rakastivat isänmaata ja pitivät keskeisenä hyveenä miehekästä lujutta. Mutta Karl-Henrik Randgrenissa isien voima on muuttunut heikkoudeksi, ja hän tuntee olevansa pieni maineeton virkamies, jonka oma menneisyys on hukummista tappioiden tulvaan. Mutta pehmydestään huolimatta tai kenties juuri pehmytensä tähden hän torjuu päättävästi isiensä idealismin, joka hänen silmissään on säätytietoisien herrojen idealismia, väärää idealismia, koska se ei suonut valtaa eikä etuja alemmille säädyille, ei muille kuin niille joilla valtaa jo perinteisesti oli. Tausta- ja traditiosidonnaisuus on kuitenkin siinä määrin väkevä voima, ettei Randgren tunne olevansa kyllin rohkea tunnustautuakseen avoimesti sosialistiksi: hän on kompromisseihin tyytyvä ”lakeijatoimittaja”, niin kuin hänen ystävänsä Kimmo Lauer häntä nimittelee, hänelle kelpaavat pitkään sovittelut. Mutta myös lähtökohdiltaan suomalainen Kimmo Lauer on jäänyt kapinoinnissaan ja sosialismissaan puolitiehen, vaikka hän ivaileekin Randgrenin asenteita. Kimmo Lauer on pelastautunut varakkaisiin naimisiin jätettyään kesken yliopisto-opintonsa ja petettyään näin vähävaraisen isänsä pikkuporvarilliset toiveet pojan sosiaalisesta noususta. Yhteistä Randgrenin ja hänen ystävänsä menneisyydessä on isien toive ja poikien petturuus, joka ei ole niinkään todellista petturuutta kuin kieltäytymistä. Ja juuri siitä syystä asetelma kääntyy päinvastaiseksi: syyllisiä eivät ole pojat, vaan isät, jotka ovat pettäneet poikansa.

Romaanin loppupuolella, missä päätoimittaja Randgren on radikaaleilla artikkeleillaan murtaamassa lehtensä porvarillisen sovinnasta linjaa ja muuttamassa omaa kuvaansa, hän tähdentää isien vastuuta voimakkain ja paatoksellisin korostuksin: ”Jos nuori ihminen joutuu harhateille tai vajoaa rikollisuuden liejuun, se on aina yksinomaan kasvattajan, isän, äidin, holhoojan syytä.” ”On olemassa vain yksi tehokas kasvatusmenetelmä, se että itse näyttää hyvää esimerkkiä.” Rakkauteen ja ymmärtämykseen kykenemättömät vanhemmat kylvävät lapsen tuhon siemenen, eivät filmit eivätkä sarjakuvalehdet. ”Kapina vanhempia vastaan on silloin vihan ilmaus, vanhempainvihan, josta syntyy ihmisvihaa ja yhteiskunnanvihaa.” Tuloksena on nuorisorikollinen, vanhempiensa vastuuttomuuden hedelmä. ”Poikani on tappanut ja syy on minun. Poikani on varastanut, väärentänyt ja kavaltanut ja syy on yksin minun. Poikani on tehnyt väkivaltaa ja syy on minun, ei kenenkään muun. Kuinka moni meistä pääsee milloinkaan niin pitkälle nöyryydessä ja itsekurissa että uskaltaisi sanoa näin, että saisi sanotuksi näin?” Kirjoituksessa Randgren päättää vaikuttavaan loppunousuun:

”Poika joka tekee murhan, hän ei murhaa, todellinen murhaaja on hänen isänsä tai äitinsä, vieläpä kaksinkertainen, koska on murhannut myös pojan.”⁹

On ilmeistä, että Randgrenin teorioinneissa, jopa hänen päätöksellisyydessään, on paljon kirjailijan omien kipeiden mietiskelyjen tulosta. Mutta Kihlmanille tyypillistä on, että hän asettaa kyseenalaisiksi omien pohdiskelujensa ja mietiskelyjensä tulokset, omat vakaumuksensa. Ellei teoria muutu käytännöksi, se edustaa väärää idealismia. Kun Gus tekee itsemurhan, Randgren joutuu kovan ja peruuttamattoman tosiasian eteen, joka muuttaa näkökulman. Enää hän ei voi asennoitua kuin isiään ja isiensä perintöä kritikoiva, vääryyttä kärsinyt poika, vaan niin kuin vastuullinen kasvattaja ja isä, joka on kärsinyt raskaan menetyksen. Hänen omat teoriasensa nousevat hetkessä häntä itseään vastaan: pojan itsemurha on hänen syynsä, ei kenenkään muun. Etsiessään omassa henkisessä keskenkasvuudessaan ystävänsä neljätoistavuotiaan tyttären läheisyyttä ja rakkautta hän oli unohtanut poikansa, joka kutsumatta oli työnnetty hänen vaivoikseen ja jota hän oli alusta lähtien enemmän vieroksunut ja vihannut kuin rakastanut. Jossain mielessä on mahdollista sanoa, että *Varo, autuas!* on dostojevskilainen romaani: on kysymys syyllisyydestä. Mutta Kihlman ei etsi syyllisyyden sovitusta, koska sovitus ja anteeksianto vie — niin kuin hän Randgrenin suulla sanoo — pelastetut omahyväiseen horrokseen ja rakkauttomuuden ja asosiaalisuuden vastenmieliseen tilaan. Autuutta on varottava. Romaanin viimeiset sanat, Randgrenin sanat, kuuluvat seuraavasti: ”Oli melkein kuin minulle olisi tullut elämäntehtäväksi saada tietää totuus pojastani. Gusista. Hänen kuolemastaan.”¹⁰ Syyllisyys ei etsi sovitustaan, vaan vastuutaan ja selitystään.

Ei ole ehkä oikein puhua Kihlmanin isä ja poika -problematiikasta kuin romaanin ytimeistä, sillä ei ole kyse vain ytimeistä, vaan kasvun renkaista ja laajenevista kehistä. Jos Kihlman olisi halunnut kirjoittaa vain ja nimenomaan psykologisen romaanin, Randgrenissa ja Gusissa ja heidän keskinäisen suhteensa selvittelyssä olisi ollut hänelle kyllin. Mutta Kihlman on halunnut kirjoittaa enemmän kuin psykologisen romaanin, kuvauksen suomenruotsalaisista isistä ja heidän traditioistaan, ja selvittää aristokraattisen ja konservatiivisen elämäntapojen syvät synnyt ja suuret linjat. Siitä syystä hän on sijoittanut tapahtumat suomenruotsalaiseen pikkukaupunkiin, siitä syystä hän on asettanut kriittiseen valaistukseen Lucia-tradition, Svenska dagenin vieton, klubi- ja kilta-

⁹ Christer Kihlman, Varo, autuas! s. 247—249.

¹⁰ idem, s. 316.

veljeyden ja koko suomenruotsalaisen elämänmuodon. *Varo, autuas!* -romaanin ilmestyessä monet vertasivat Lexäta Porvooseen, jonka läheisyydessä asuen Kihlman proosaesikoisensa kirjoitti. Mutta Lexä ei ole nimenomaisesti Porvoo eikä ahtaasti vain pikkukaupunki: Lexä on samalla koko Suomi tai vielä laveammin mikä tahansa yhteiskunta, joka järkkymättä uskoo lakeihin ja auktoriteetteihin. Lexån nimi on symbolinen ja Lexäta halkovat isille omistetut kadut, Aleksanterinkatu ja Mannerheiminkatu. Poikien on syytä muistaa ja tuntea isänsä ja heidän hellimänsä myytit, ei menneisyyden ja historian vuoksi, vaan tulevaisuuden tähden. Maailma on aina tulevia varten: siinä on Kihlmanin esikoisromaanin ja koko hänen kirjailijantyönsä keskeinen eetos, eikä tämä Kihlmanin sanoma ole suinkaan vuosien mittaan vanhentunut.

Ilmestymissyksynä ja ilmestymistä seuranneiden lähikuukausien ja jopa lähivuosien aikana Kihlmanin romaania luettiin monella tavoin: suomenruotsalaisittain, ruotsalaisittain ja suomalaisittain, poliittisesti ja epäpoliittisesti. Suomenruotsalaisen lukutavan vivahteet olivat moninaisimmat, ja nekin kriitikot ja lukijat, jotka leimasivat kirjan kapinallisuuden ilmaukseksi, jakaantuivat eri leireihin: toisia se vihastutti, toisia ihastutti. Koko joukon suomenruotsalaisten vaihtelevia reaktioita sisälsi marraskuun 3. päivän — romaanin ilmestymispäivän — *Borgåbladet*, jonka otsikon *En roman och fyra kritiker (Yksi romaani ja neljä kriitikkoa)* alla olivat lehden oman kirjallisuusarvostelijan Helmer Wahlroosin arviointi ja kolmen maallikkolukijan kirjoitukset. Porvoo oli kymmenen kilometrin päässä asuvalle Kihlmanille tuttu kaupunki, ja *Borgåbladet* oli alueen valtalehti, jonka vaivatta mutta ei suinkaan välttämättä saattoi rinnastaa hänen romaaninsa Lexä Nyheteriin. Wahlroos ilmeisesti suoritti rinnastuksen, joka tapauksessa hänen arvostelunsa oli puolustus-kannalle asettumista aina jutun otsikointia myöten: *Lexä — en finlandssvensk småstad som inte existerar (Lexä — suomenruotsalainen pikkukaupunki jota ei ole olemassa)*. Wahlroos vakuutti, ettei Kihlmania kannattanut ottaa vakavasti: hän oli vihainen nuori mies, joka antoi vihansa vyöryä yli suomenruotsalaisen yhteiskunnan, hän oli uhmaikäinen koulupoika, joka kadunkulmassa seisten huuteli hävyttömyyksiä ohikulkeville tädeille. Tyylillisestikään Wahlroos ei ollut teokseen tyytyväinen: häntä ärsytti tekstin puhelias laveus, ja hän kritikoi ajatuskulkuja, joita hän nimitti harhaileviksi. Yhdentekeväksi hän ei kuitenkaan Kihlmanin kirjaa väittänyt: vihainen nuori mies toivoi väittelyä ja sai toiveensa toteen.

Borgåbladetin muut kirjoittajat Sven Sorthan, Rafael Helling ja Olof Aug. Fellman suhtautuivat teokseen Wahlroosia positiivisemmin ja vähemmän arkanahkaisesti. Esikoisromaanin oli enemmän kuin lu-

paus; Fellman oli valmis ylistämään sitä pikkukaupungin suureksi eepokseksi. Sikäli Wahlroosin arvostelu on kuitenkin muita Borgåbladetin julkaisemia kannanottoja tärkeämpi ja kiinnostavampi, että se käy myös tyyppiesimerkistä: pääpiirteissään samoin suhtautuivat kirjaan Västra Nylandin Sven Willner¹¹ ja Åbo Underrättelserin Ole Torvalds¹². Kaikkien arvioinneissa kohdistui huomio Kihlmanin suomenruotsalaisuuden kritiikkiin, kaikissa etsittiin teoksesta myös tyylin vikoja ja jokaisessa päädyttiin toteamaan, ettei teos sittenkään ollut yhdentekevä. ”— — kaikesta huolimatta Christer Kihlman on kirjoittanut merkittävän romaanin.” Lähes vastentahtoinen ”kaikesta huolimatta” yhdisti Wahlroosin, Willnerin ja Torvaldsin.

Näistä kolmesta Torvalds palasi Kihlmanin kirjaan vielä toistamiseen Svensk Finland -nimisen julkaisun¹³ palstoilla, missä hän pyrki kiistämään sekä romaanin taiteellisen että julistuksellisen arvon. ”— — kirja on taitavalla tavalla huonosti kirjoitettu.” ”Kihlman tietää toistaiseksi aivan liian vähän *koko* ruotsia puhuvan Suomen ilmapiiristä ja oloista.” ”Nuorten maailmanparantajien perusvirhe, heidän sinänsä kunnioitettavassa pyrkimyksessään repiä ja raastaa valon ja vapaaman hengitystilän lisäämiseksi, on liian vähäinen taustatietous.” Lopuksi Torvalds vetosi professori Sven Lindmaniin, joka Svenska dagenin puheessaan Tampereella oli korostanut suomenruotsalaisten traditioiden merkitystä. Torvaldsin koko kirjoitus rakentui vastakohta-asetelman nuoret — vanhat, traditioiden murtajat — perinteiden puolustajat varaan, eikä hänen sympatioidensa suunnasta jäänyt epäilystä. Hänen silmissään *Varo, autuas!* oli välienselvittely, luonteeltaan ja tavoitteiltaan destruktiivinen teos.

Suomenruotsalaisten kirjallisuuskriitikkojen kuoro ei silti laulanut yhtenä miehenä samaa säveltä. Selvästi toista mieltä kuin Wahlroos, Willner ja etenkin Torvalds olivat Svenska Demokraten -lehden Gudrun Mörne¹⁴, Nya Pressenin Bengt Pihlström¹⁵ ja Hufvudstadsbladetin Nils-Börje Stormbom¹⁶, jotka kaikki luonnehtivat Kihlmanin teosta

¹¹ Sven Willner, Småstadsredaktör (Pikkukaupunkilaistoimittaja). — Västra Nyland 3. 11. 1960.

¹² Ole Torvalds, En missanpassad redaktör i Svenskfinlands Allehanda (Suomenruotsalaisen Lukemista kaikille -lehden sopeutumaton toimittaja). — Åbo Underrättelser 4. 11. 1960.

¹³ Ole Torvalds, Kihlman och finlandssvenskarna (Kihlman ja suomenruotsalaiset). — Svensk-Finland 4/1960, s. 46—48.

¹⁴ G(udrun) M(örne), Besatthet och brackor i Lexå (Hullutusta ja Lexån poroporvareita). — Svenska Demokraten 22. 11. 1960.

¹⁵ Bengt Pihlström, En stor roman (Suuri romaani). — Nya Pressen 4. 11. 1960.

¹⁶ N.-B. S(torbom), Kihlmans roman (Kihlmanin romaani). — Hufvudstadsbladet 3. 11. 1960.

suureksi romaaniksi, Mörne tosin jonkin verran muita vaisummin. Mörne puolusti Kihlmania lähinnä niitä vastaan, jotka näkivät kirjailijassa vain suomenruotsalaisen pikkukaupunkimiljöön arvostelijan, ja tähdensi ihmiskuvauksen ja ongelmanasettelujen yleisinhimillistä merkityvyyttä. Juuri ihmiskuvauksellisiin ansioihin vedoten myös Pihlström nimitti romaania taiteelliseksi tapaukseksi. Kaikkein innostunein oli kuitenkin Stormbom, joka viittasi viisitoista vuotta kestäneeseen arvostelijantoimintaansa ja korosti, ettei hänen käsiinsä ollut koko aikana osunut ainoatakaan suomenruotsalaista kirjauutuutta, joka voisi kilpailla taiteellisessa lahjakkuudessa, eettisessä intohimossa ja analyttisessä tarkkanäköisyydessä Kihlmanin proosaesikoisen kanssa. Pitkässä arvioinnissaan hän sivuutti miltei tyystin ja ilmeisen tarkoituksellisesti Kihlmanin suomenruotsalaisuuden kritiikin ja ylisti kirjan taiteellisia ansioita, kuvauksen kerroksisuutta ja monia tulkintamahdollisuuksia. Erikoista huomiota hän kiinnitti koko kerronnan läpäisevään ambivalenttisuuteen: Kihlmanin romaanissa oli hyvyyttä vastassa aina pahuus, mutta pahuus ei ollut läpikotaista pahuutta, vaan edellytti jälleen vastakohtaansa. Stormbomin voi sanoa varhain, muita kriitikkoja varhemmin ja sattuvammin, oivaltaneen Kihlmanin ominaislaadun, joka ei ole vain hänen esikoisromaaninsa ominaislaatu, vaan hänen koko kirjailijantyönsä ja tyyliensä perusta. Stormbomin kritiikki teki Kihlmanille taiteilijana täyttä oikeutta.

Ruotsin puolella yhtyi kiittelijöihin Jörn Donner, joka — samoin kuin Stormbom — oli jo ”ruotsalaisuuden varjoista” keskusteltaessa ilmoittanut lämpimästi kannattavansa Kihlmanin mielipiteitä. Donnerin arviointi *Kapina*¹⁷ ilmestyi Bonniers Litterära Magasinissa, jonka palstoilla hän oli jo aikaisemmin vuoden 1960 kuluessa käsitellyt suomenruotsalaisen kirjallisuuden erityisongelmia laajassa ja melkoista huomiota herättäneessä artikkelissaan *Den finlandssvenska skepnadens riddare (Suomenruotsalaisuuden ritarit)*. Donner esitteli Kihlmanin ruotsalaiselle lukijakunnalle kapinoitsijana ja totuudenetsijänä, jonka irtoaminen suomenruotsalaisista perinteistä oli totaalinen ja ehdoton ratkaisu. Vaikka Donnerin esittely oli kauttaaltaan positiivinen ja vaikka hän oli altis kiittelemään niin Kihlmanin maailmankatsomuksellista kuin taiteellistakin rohkeutta, hänen näkökulmansa oli omalla tavallaan verrattavissa Torvaldsin tarkastelutapaan. Sillä sekä Kihlmania ylistävä Donner että häntä kritikoiva Torvalds näkivät hänessä ensisijaisesti kapinoitsijan. Torvalds vain kavahti sitä, mistä Donner iloitsi.

¹⁷ Jörn Donner, Upproret (Kapina). — BLM 1960, s. 784—786.

Suomenruotsalaisiin kirjoittajiin ja puheenvuoron käyttäjiin verrattuina olivat ruotsalaiset kriitikot jo lähtökohtiensa puolesta toisessa asemassa; maantieteellinen ja historiallinen etäisyys toi arviointeihin ideologista kiihkottomuutta. Suurimmissa päivälehdissä kirjoittivat Olof Lagercrantz¹⁸ (Dagens Nyheter), Gösta Attorps¹⁹ (Svenska Dagbladet), Thomas von Vegesack²⁰ (Stockholms Tidningen) ja Göran O. Eriksson²¹ (Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning). Heistä Lagercrantz oli — Stormbomin ja Donnerin tavoin — esiintynyt Kihlmanin tukena jo vuonna 1959, ja *Varo, autuas!* sai ilmestyessään osakseen hänen varauksettoman kiitoksensa. *Kirjallinen läpimurto* oli hänen arvostelunsa otsikko, joka levittäytyi yli neljän tekstipalstan ja Kihlmanin kaksipalstaisen kuvan. ”Hänen runoilijanasemansa lienee tästä lähtien kiistaton”, julisti Lagercrantz, jonka arvostelussa esteettiset ja aatteelliset perustelut esiintyivät rinta rinnan. Esittelyn johdannoksi hän käsitti tarpeelliseksi luoda katsauksen Suomen historian dramaattiseen kulkuun: sortovuosiin ja kansalaisuuteen ja itsenäistymisen vaiheeseen, jonka mukanaan tuomat ongelmat ja vaarat olivat monet. Ruotsi ei ollut kokenut mitään vastaavia verisiä yhteenottoja ja sotia, ei liioin Suomen oloihin verrattavia kieli- ja luokkavastakohtaisuuksia. Historiallisista syistä Suomi oli rauhassa eläneelle Ruotsille pohjoismaista kaikkein läheisin, mutta myös kaukaisin. Lännen ja idän väliin sijoittuva Suomi oli vastakohtien maa: toisaalta se varastoi huolella vanhoillisia ennakkoluulojaan, toisaalta se oli suorastaan yllättävän valmis omaksumaan kaikkea uutta. Toisin kuin useimmat suomenruotsalaiset kriitikot — Jörn Donner mukaan luettuna — Lagercrantz oivalsi Kihlmanin romaanin tarvitsevan taustakseen suomalaisen yhteiskunnan *koko* kuvan. Saman oivalluksen tekivät luontevasti ja ennakkoluulottomasti monet muutkin ruotsalaiset arvostelijat, joista Svenska Dagbladetin Attorps käytti Lagercrantzin jälkeen tärkeimmän ja kiintoisimman puheenvuoron.

Gösta Attorpsin arvostelu *Suomenruotsalaista yhteiskuntakritiikkiä* asetti rinnakkain Kihlmanin romaanin ja Jörn Donnerin jokseenkin samanaikaisesti ilmestyneen teoksen *Terveenä sairaalassa*. Attorps, joka korosti Kihlmanin kirjan yhteiskuntakriittistä luonnetta, pohti keskei-

¹⁸ Olof Lagercrantz, Litterärt genombrott (Kirjallinen läpimurto). — Dagens Nyheter 4. 11. 1960.

¹⁹ Gösta Attorps, Finlandssvensk samhällskritik (Suomenruotsalaista yhteiskuntakritiikkiä). — Svenska Dagbladet 12. 12. 1960.

²⁰ Thomas von Vegesack, Finländsk självkritik (Suomalaista itsekritiikkiä). — Stockholms Tidningen 24. 11. 1960.

²¹ Göran O. Eriksson, Skriva i affekt (Kiihkossa kirjoitettua). — Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning 8. 4. 1961.

sesti suomenruotsalaisen kirjailijan harjoittaman kritiikin ulottuvuuksia samoin kuin hänen lojaliteettinsa osoitetta. Oikeustaistelun ja kieli- taistelun vaiheet olivat Suomessa aiheuttaneet tilanteen, missä suomen- ruotsalaiset kirjailijat olivat käsittäneet olennaiseksi puolustaa aluet- taan: omia jalansijoja ei ollut syytä kritiikin keinoin horjuttaa. Kihl- manissa oli kumouksellista se, ettei hän puhunut perinteiseen tapaan kieliryhmän *sisäisestä* lojaliteetista, vaan kansallisesta lojaalisuudesta, joka käsitti kaikki suomalaiset ja johon kuului olennaisena osana aristokraattisia asenteita vastaan nouseva demokraattisuuden vaatimus. Attorps oli Lagercrantzin kanssa samoilla linjoilla nähdessään Kihl- manissa suomalaisen kirjailijan, jolle suomenruotsalaisuuden probleemi oli vain yksi ongelmakompleksin osa. ”Merkityksellisintä, lukijaa eniten koskettavaa on kirjan yhteiskuntakritiikki. Yksinäisen kapina, sanotta- neen, muodostuu niin kiivaaksi ja haastavaksi siitä syystä, että kapi- noitsija on yksin: tämä saattaa olla selitys myös Christer Kihlmanin ta- pauksessa. Hän on kokenut ja älykäs, hänen kuvauksessaan on vauhtia ja voimaa, hänellä on lahjakkuutta hienoon sisäiseen erittelyyn ja ru- noilijan etsijänmieltä, jolla hän tunkeutuu kohti pimeää ja monisyistä sieluelämää säikkymättä syvyyksiä ja syvyyden kätköjä.” Attorpsin mukaan teoksen inhimillinen merkitsevyys ylitti kansalliset rajat.

Ruotsalaisista arvostelijoista Thomas von Vegesack ja Göran O. Eriksson keskittyivät lähinnä Kihlmanin romaanin taiteellisiin ansi- oihin. ”Siitä on kauan, kun uusi ruotsalainen kirjailija on voinut kos- kettaa lukijoitaan näin vahvasti”, kirjoitti Stockholms Tidningenin von Vegesack, joka Attorpsin tavoin esitteli rinnakkain Kihlmanin ja Donnerin uudet kirjat. Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidningin Eriksson oli Kihlmanin innoittamana valmis ennustamaan proosan modernismin nousuaaltoa seuraavaan tapaan: ”Kerran aikaisemmin 1900-luvun kuluessa ovat ruotsinkielisen Suomen tarjoamat virikkeet aiheuttaneet vallankumouksen kirjallisuudessamme, silloin oli kyseessä lyriikka. Onko nyt proosan vuoro? Siinä tapauksessa Kihlman on pio- neeri, jota kannattaa seurata ja kaikissa tapauksissa tarkoin kuunnel- la.” Ruotsista Kihlmanin korviin ei kantautunut soraääniä: läpimurto oli selvä.

Entä sitten suomalaiset, suomenkieliset kritiikit? Muutamat niistä ilmestyivät suunnilleen samanaikaisesti suomenruotsalaisen ja ruotsa- laisen lehdistön julkaisemien arvostelujen kanssa eli vuoden 1960 lo- pussa tai vuoden 1961 alkupuoliskolla, valtaosa julkaistiin kuitenkin vasta suomennoksen ilmestymisen jälkeen eli vuoden 1961 lopussa tai seuraavan vuoden alussa. Yleisesti on syytä panna merkille suomen- ruotsalaisen ongelmakompleksin osakseen saama suhteellisen vähäinen huomio, vaikka sekä ”ruotsalaisuuden varjoista” käytyyn keskusteluun

että romaanin suomenruotsalaisella puolella herättämään hälyyn joissakin lehdissä viitattiinkin. Reagoinneista puuttui tunnepitoisuus, ja vain harvat kriitikot vaivautuivat pohtimaan esimerkiksi Lexán sijantia tai Lexä Nyheterin todellisuusvastinetta. Sen sijaan useat olivat ilahtuneet siitä, että Kihlmanin romaani saatiin nopeasti suomenkielisen lukijakunnan käsiin. Vuoden 1960 tienoilla oli kielimuuri vielä huomattavan korkea, ja käännöksiä ilmestyi arvostelijoiden mielestä aivan liian vähän.

Päähuomion sai osakseen Kihlmanin romaanin sukupolvi- ja moraaliproblematiikka. Pentti Holappa²², jonka arvostelu ilmestyi Parnassossa jo ennen teoksen suomentamista, nimitti Kihlmania paitsi suomenruotsalaisten myös suomalaisten myyttien särkijäksi ja korosti, ettei kirjan pitäisi narkästyttää ”vain kunnollisia suomenruotsalaisia vaan kaikkia yhteiskuntaa ylläpitäviä voimia”. Kihlman ei ollut totuudenetsijä, vaan totuuden hajoittaja, joka pystyi vakuuttavasti osoittamaan, ettei totuutta ollut olemassa eikä sitä pitänyt edes keksiä; se oli liian vaarallinen ase. Arvostelunsa päätteeksi Holappa ylisti kirjan rohkeutta ja sen yli kielirajan ulottuvaa ajankohtaisuutta: ”Se on tämän tähänhetkistä kirjallisuutta eikä se suinkaan rajoitu vähemmistön asioihin; se on keinoiltaan ja sisällöltään oloissamme harvinaisen uskalias romaani.” Holapan kanssa samoilla linjoilla oli Ylioppilaslehden Risto Hannula²³, yksi Kihlmanin esikoisromaanin oivaltavimmista suomenkielisistä kriitikoista, joka näki kirjan keskeiseksi tavoitteeksi vastuun ja solidaarisuuden tien etsimisen, inhimillisen olemassaolon perimmäisten kysymysten käsittelemisen. Hannulan silmissä *Varo, autuas!* oli loistava kirja, eettisessä intohimossaan järkyttävä. Varsin innostunut oli myös Suomen Sosialidemokraatin Arvo Salo²⁴, joka arvostelussaan yhdisti taiteelliset ja poliittiset kriteerit ja piti Kihlmanin romaania merkinä poliittisen tietoisuuden selkenemisestä suomenruotsalaisten keskuudessa.

Holappaa, Hannulaa ja Saloa varauksellisemmin kirjoittivat Suomalaisen Suomen Heikki Brotherus²⁵, jonka mielestä Kihlmanin kirjan alituiset retrospektiiviset katsaukset ja opettavainen sävy haittasivat juonen vapaata käsittelyä, ja Helsingin Sanomien Toini Havu²⁶, joka piti romaania ”rosoisena kaunokirjallisena tuotteena”. Jonkin verran oli myös niitä, joita teoksen ”perverssinmakuinen seksuaaliteetti”²⁷ ja

²² Pentti Holappa, Varokaa. — Parnasso 1961, s. 156—157.

²³ Risto Hannula, Vain tyhmä tietää kuinka asiat ovat. — Ylioppilaslehti 2. 12. 1960.

²⁴ Arvo Salo, Kuinka autuus menetetään. — Suomen Sosialidemokraatti 11. 2. 1962.

²⁵ Heikki Brotherus, Saarna. — Suomalainen Suomi 1961, s. 499—500.

²⁶ Toini Havu, Mustaa surmaa vastaan. — Helsingin Sanomat 6. 12. 1961.

²⁷ Thure Vidbäck, Toista kotimaista. — Satakunnan Kansan 17. 12. 1961.

”nymfomaaninen tyttöhahmo”²⁸ eivät miellyttäneet. Vuoden 1960 vaiheilla elettiin kirjallisuudessamme vielä eroottisesti melko ”viatonta” vaihetta: Miller-keskustelut ja taistelut Hannu Salaman *Juhannustansseista* olivat vasta edessäpäin. Kokonaisuudessaan Kihlmanin tulo suomenkielisten lukijoiden tietoisuuteen on luonnehdittavissa lähinnä pehmeäksi joskaan ei kovin huomiota herättäneeksi laskuksi.

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että Kihlman sai esikoisromaanistaan niin Suomen kuin Ruotsinkin puolella enemmän kiitosta kuin moitetta. Kysyä voi vielä, miten kirjailija itse tajusi oman asemansa väittelyjen riehussa ja vähitellen tasaantuessa. Valaisua on mahdollista etsiä Kihlmanin haastattelulausunnoista ja hänen artikkeleistaan, joista näkyy ennen kaikkea se, kuinka suomenruotsalaisten negatiiviset reaktiot merkitsivät hänelle syvää pettymystä. Hän tarvitsi vuosia toipuakseen siitä, että hänet oli lähimpiensä piirissä ymmärretty väärin ja että hänen kritiikkinsä oli tajuttu luonteeltaan repiväksi, ei rakentavaksi. Missään vaiheessa hän ei kuitenkaan katunut kirjoittamaansa. ”Minä kirjoitan siitä minkä tiedän ja tunnen oikeaksi, muusta ja muulla tavalla en osaa kirjoittaa”, hän selitti tilannettaan ja tunnelmiaan vanhemmilleen Roomasta helmikuussa 1961 lähettämässään kirjeessä.²⁹ Suomenruotsalaisten negatiiviset arvostelut hän käänsi lopulta voitokseen. Useat Kihlmanin vuosien 1960 ja 1962 välillä pitämistä puheista ja julkaisemista kirjoituksista liittyvät joko välittömästi tai välillisesti *Varo, autuas!*-teoksen nostattamaan polemiikkiin ja osoittavat, kuinka hän halusi selvittää itselleen ja muille epäselviksi jääneet asiat. Vain kolme päivää romaanin ilmestymisen jälkeen eli marraskuun kuudentena vuonna 1960 Kihlman esiintyi Porvoossa Svenska dagenin pääpuhujana; puheen lyhennelmä *Den uteblivna kritiken (Puuttuva kritiikki)* on julkaistu Nya Arguksessa samana vuonna. Samassa lehdessä ilmestyivät niin ikään artikkelit *En solidaritetsförklaring (Solidarisuuden julistus 1961)* sekä *En bildningsideal i Finland (Suomen sivistysihanteista)* ja *Demokrati och idealism (Demokratia ja idealismi)*, joiden julkaisuvuosi on 1962. *Sukupolvien vastakohtaisuus*, tärkeä kirjoitus vuodelta 1961, sisältyy muun muassa teokseen *Mistä minä tiedän (1969)*³⁰. Kaikki ne merkitsevät paluuta esikoisromaanin sekä kansallisesti että yksilöpsykologisesti keskeisiin ongelmanasetteluihin.

²⁸ Kihlmanin tyttöhahmoa nimitti ”nymfomaaniseksi” Heikki Brotherus.

²⁹ ”Jag skriver vad jag känner och tycker är rätt och riktigt och för att jag inte kan skriva annat eller skriva på ett annat sätt.” Christer Kihlmanin kirje Bertel ja Karin Kihlmanille helmikuussa 1961. Kirje on rouva Karin Kihlmanin hallussa.

³⁰ Tekstissä mainituista artikkeleista myös Suomen sivistysihanteista sekä Demokratia ja idealismi sisältyvät kokoomateokseen *Mistä minä tiedän*.

Kiintoisassa Svenska dagenin puheessaan³¹ Kihlman pohti suomenruotsalaisten itsensensuuria, oman itsensä ja oman kulttuurinsa varjelemishalua, joka torjuu kaiken kritiikin ja käsittää sen pelkäksi vahingoksi. Hän todisti uskovansa, ettei kritiikki suinkaan murena kulttuurin elinkelpoisuutta, vaan uudistaa sisältäpäin. Sukupolvien vastakkaisuutta käsittelevässä artikkelissaan hän palasi osittain samoihin ajatuskulkuihin ja kiinnitti huomiota siihen, että idealismista, joka elää oman aikansa ohitse, tulee joko taantumuksellista tai kaavoihinsa käpertynyttä. Idealismin pitää vaihtaa tunnuksia, ja vanhat käsitykset — myös suomenruotsalaiset myytit — on pakko murtaa. ”Isien teoille” ei voi olla uskollinen vain yrittämällä toistaa niitä niin tarkasti kuin suinkin vaan aivan päinvastoin muuttamalla niitä ja olemalla tällä tavoin uskollinen sille rehelliselle tahdolle, joka synnytti ne, tahdolle radikaalisti parantaa elinehtoja. Kihlman tunnustautui nuoren kriittisen sukupolven edustajaksi ja vakuutti, ettei kritiikki koskaan pure kulttuurin elinkelpoista ainesta, vaan pystyy ainoastaan siihen, mikä on aikansa elänyttä ja elinkelvotonta. Idealismin muodonmuutos ei merkitse idealismin hylkäämistä.

Varo, autuas!-romaanin ilmestymistä edeltäneiden esipolemiikkien ja sen ilmestymistä seuranneiden jälkipolemiikkien vaiheessa Kihlman kulki eteenpäin pitkän matkan kansallisen ja ideologisen etsijän tietä. Julkisilla puheenvuoroillaan ja artikkeleillaan hän selvensi sijaintiaan ja tarkensi suunnan. Taakse jäi perinteinen suomenruotsalainen arvo maailma, ja silmien eteen hahmottui kuva suomalaisesta yhteiskunnasta, missä luokkarajat olivat kielirajoja tärkeämmät. Esikoisromaaninsa vaiheessa tekemäänsä valintaa, myös sen emotionaalista taustaa, Kihlman on valottanut vuonna 1971 ilmestyneessä teoksessaan *Ihminen joka järkkyy* seuraavaan tahallisesti kärjistävään tapaan: ”Porvariksi syntyneenä minusta tuli sosialisti, akateemisesti predestinoituna minusta tuli boheemi. Minä hylkäsin suomenruotsalaisuuden suomalaisuuden hyväksi, se ei ollut vain uhmaa ja protestia: suomalaisessa lämmössä minä olen aina tuntenut itseni tervetulleemmaksi kuin suomenruotsalaisessa pakkasessa.”³²

³¹ Christer Kihlmanin Porvoossa pitämä juhlapuhe, joka jonkin verran poikkeaa Nya Arguksen versiosta, on keskeisiltä osiltaan julkaistu Borgäbladetissa 8. 11. 1960.

³² Christer Kihlman, *Ihminen joka järkkyy*. Suom. Pentti Saaritsa. Helsinki 1971, s. 107.

PIRKKO ALHONIEMI: *Christer Kihlman's novel Watch it, holy one! The work its backround and the polemics associated with it.*

In the matter of historical traditions Finland is a bi-lingual and bi-cultural country. Even in the 19th century the bulk of Finnish literature was in Swedish, including the National Anthem. It was only during the last two decades of the century that literature in Finnish began to proliferate, in connection with the stabilization of linguistic and educational conditions: people began to write books in Finnish and there was an expanding readership in the language. Simultaneously Swedish-language poets in Finland began to be concerned about the future of their own language and literature. Runeberg and Topelius did not really have any problem and in spite of the fact that their mother tongue was Swedish their poetry was considered to express a profound national sentiment. Already by the time of K. A. Tavaststjerna — the 1880s and 1890s — things were different. A writer writing in Swedish suddenly realized that he was writing for a minority in a minority language. Tavaststjerna for one never really got over this. In the new climate after the turn of the century the Swedish speaking minority decided to close their ranks and hold on to everything that remained from the great period of Swedish dominance. What they did not realize was that the wall they built affected them in two ways: it protected them, but also isolated them. In any case, Swedish-language literature in Finland, especially during the twenties and thirties of this century, was like a well-tended garden producing fruit for an élite; in Finland its readership was small and there were not very many readers in Sweden either.

It was only after the second world war, in the forties and fifties, that an attempt at reevaluation was made, notably by the younger writers and critics; the new emphasis was on the social rather than the linguistic dimension of literature. The essential thing was that the writer writing in Swedish lived, worked and wrote in Finnish conditions in exactly the same way as his Finnish-language counterpart. One writer of this generation is Christer Kihlman (b. 1930), who wrote poetry and a great deal of literary criticism during the fifties. In 1960 he published his first novel *Se upp, Salige!* (*Watch it, holy one!*) which was translated into Finnish the following year. It was evident that Kihlman was a writer of considerable ability, but his work also represented a vigorous national and ideological triumph. The problems dealt with in the novel — language, nationality and the generations — gave rise to outspoken discussion both in Finland and Sweden, especially the Finland-Swedish readers seeing the "angry young man" concept as a threat to their world of values and their traditional attitudes.

Watch it, holy one! is in fact much more than a fictional work that can be closely analysed: it is part of a process, with an antecedent and a following phase. These phases comprised open polemic and discussion prior to publication, set off by an article published by Kihlman in 1959 before the novel appeared, and afterwards. The polemic surrounding a work of art is always selective, concentrated on particular irritants: this was seen recently in Finland in connection with the two Salama "wars" (i.e. the furor over the works of Hannu Salama). In such circumstances the total shape of a work is easily overlooked or misconstrued. Christer Kihlman's purpose in writing his first novel was to probe certain moral questions: parental responsibility, the relationship between father and son, difficult sexual problems, and finally suicide, to which lonely, desperate young people are often driven. There are features in the treatment of guilt and the generation gap that remind one of both Dostoyevsky and Turgenev. Nevertheless the background for Kihlman's descriptions was provided by his own experience and the way of life of the Swedish-speaking bourgeoisie and they may be compared to features in the work of Faulkner, where he describes living conditions in the southern states.

Although the author found some who were appreciative of his talents and understood his intentions many critics and also others accused him of "fouling his own nest" and bringing disgrace on his inheritance.

What these critics failed to notice, however, was the forthrightness of Kihlman's social criticism and the honesty of his self-criticism. It is interesting to note that both the Swedes and the Finnish-language Finns adopted a completely different attitude to this work from the irritability shown by the Swedish-language Finns. The former were impartial in their criticism and concentrated on essential ideological and artistic questions. Many of the Swedish critics saw fit to draw attention to the totality of Finnish history and its dramatic evolution, it being their considered opinion that the novel could only be understood by reference to Finnish society as a whole. A number of the Finnish-Finnish critics expressed approximately the same opinion, i.e. that *Watch it, holy one!* was in no sense a minority novel, but rather a deeply gripping description of the Finnish way of life.

Although Kihlman's first novel was on the whole praised rather than damned both in Finland and Sweden, it is clear from his own remarks and the articles he has written that he was deeply disappointed by the negative reactions of the Swedish-language Finns. It took many years for him to get over the fact that his own Swedish-speaking compatriots had misunderstood him and that his social criticism had been considered destructive, not constructive. Even at the time of the appearance of his first novel, Kihlman felt that he belonged to a generation for whom class distinctions were more important than language differences; a generation that preferred the improvement without prejudice, of man's spiritual and material welfare, to worship of the past and belief in the values of its forbears.

